

STUDIJNÍ MATERIÁLY K HUSITSKÉ REVOLUCI (ČORNEJ, VÁLKA)

HUSITSKÁ REVOLUCE: PŘÍČINY, PRŮBĚH, VÝSLEDKY

Petr ČORNEJ

Husitská revoluce je výraznou součástí tzv. pozdně středověké krize, na níž zároveň reaguje a kterou se snaží překonat. Termín *pozdně středověká krize (krize pozdního středověku)* přitom chápu jako souhrn tíživě vnímaných politických, sociálních, demografických, ekonomických i dalších jevů, které v Evropě způsobily destabilizaci společnosti, vyvolaly pocity nejistoty, ale současně též vyvolaly v život snahu nepříznivé okolnosti překonat. *Pozdně středověká krize* neobsahuje tedy pouze momenty povýtce negativní, nýbrž také pozitivní, naznačující východisko z labyrintu vzájemně propojených problémů. Během jejího dlouhého trvání, vyplňující značnou část 14. i 15. století, dochází k přerodu středověké Evropy v Evropu raně novověkou. Vzhledem k značné nerovnoměrnosti vývoje měla ovšem *pozdně středověká krize* v různých evropských oblastech nejen rozdílný začátek a ukončení, nýbrž i poněkud odlišný průběh. Také reakce na ni se v rozličných regionech a státech lišila.

Nejprve se krizové příznaky ohlásily ve Francii (hladomor let 1315 - 1318), v polovině 14. století zasáhla krize většinu západní a jižní Evropy, kde síla morových epidemií umocnila důsledky ekonomického vyčerpání i stále ostřejších politických střetů (zápas mezi světskou a duchovní mocí o míru politického vlivu, vyhraňující se stavovství, usilující o oslabení moci panovníka a politické uplatnění šlechty, resp. měšťanstva), přerůstajících v otevřené dlouhodobé vojenské konflikty (stoletá válka) a v narušování práva (rozmach lapkovství, selské vzpoury ve Francii a Anglii atd.), úzce spjatého s představou harmonického řádu. Společnost proto byla nucena hledat recept k nápravě. V severoitalských oblastech nacházeli vzdělanci návod k zlepšení neutěšeného stavu v návratu k slavné antické minulosti (*humanismus, renesance*), zatímco většina Evropy spoléhala na reformu institucionální církve (*ecclesia est semper reformanda*) jako nezbytného předpokladu nápravy celé společnosti. Z těchto kořenů vyrůstalo *koncilní hnutí, Wyclifův reformní koncept* v Anglii, *husitství* a později též *luterská reformace*.

V *zemích Koruny české*, zvláště jejich jádru (Čechách a Moravě), nastupuje krize v 80. letech 14. století, tedy se zhruba třicetiletým zpožděním v porovnání se západní Evropou. Krizové jevy se tu hromadí a prolínají kolem roku 1400. Povaha těchto jevů je částečně shodná se západoevropskými oblastmi. V českých zemích lze průkazně doložit:

- 1) *vyostřené politické poměry* (svár mezi světskou a duchovní mocí, patrný v zápase mezi králem Václavem IV. a církevní hierarchií; rodící se stavovství, které se zatím prezentuje střety mezi vysokou šlechtou a panovníkem, střety umocňovanými též soupeřením uvnitř vládnoucí lucemburské dynastie; na mezinárodní scéně tyto konflikty oslabují pozici českého státu a ve svém důsledku vedou roku 1400 k sesazení Václava IV. z římského trůnu);
- 2) *demografické problémy* (opakující se epidemie, které v průběhu následujících sta let spolu s důsledky dlouhodobých válek výrazně snižují počet obyvatel);
- 3) s nimi související sílící *národnostní napětí* (přiliv německy mluvícího obyvatelstva ustal, český živel v řadě měst dosáhl převahy a snaží se, zejména na klíčovém Starém Městě pražském ovládnout městskou radu);
- 4) *hospodářské nesnáze* (pokles příjmů, daný ovšem i znehodnocováním mince a snižující se produkcí kutnohorských dolů), násobící rivalitu mezi šlechtou, měšťany a církví;

5) to vše je umocněné vědomím, že za vlády Karla IV. dosáhlo české soustátí nebývalého politického a kulturního rozmachu; toto vědomí naplňuje přemýšlivé lidi hrдостí, tvořící živnou půdu pro tzv. *český mesianismus*, ale stává se také zdrojem *frustrace* při porovnávání nedávné minulosti a přítomnosti.

Krátce po roce 1400 se na pražské univerzitě formuje generačně spřízněný kruh reformně smýšlejících učenců (Jan Hus Jakoubek ze Stříbra, Křišťan z Prachatic, Jan z Jesenice, Jeroným Pražský), kteří v touze změnit poměry přejímají Wyclifův recept nápravy společnosti, nemyslitelný bez reformy církve (požadavek návratu k poměrům církve apoštolské a prvotní; boží zákon jako nejvyšší norma křesťanského života, zprostředkovaná textem Bible; oprávnění světské moci přimět církev k plnění jejího původního poslání i za cenu konfiskace pozemkového majetku církevních institucí). Tento program, šířený a prosazovaný též generací Husových a Jakoubkových žáků (Jan Rokycana, Mikuláš z Pelhřimova, Martin Lupáč, Jan Jičín), nalezl po roce 1408 silný ohlas, který sám o sobě ukazuje míru nespokojenosti obyvatelstva, zasaženého prohloubenou gotickou zbožností.

Husitský program byl koncipován jako křesťanský všeplatný, universální, nadnárodní. V důsledku společensko - politické podpory, jíž se vznikajícímu husitství dostalo ze strany jazykově českého měšťanstva na Starém Městě pražském a především vlivné části vysoké šlechty, však zůstal územně (a až na výjimky) i etnicky omezen. Vedlejší země Koruny české (Slezsko, obojí Lužice), velká moravská města a většina českých měst s převahou etnických Němců v radách se postavila proti reformní platformě a na této pozici také setrvala, pokud nebyla později násilím donucena husitský výměr božího zákona přijmout.

Odmítavý postoj vůči husitskému programu, shrnutému roku 1420 do čtyř artikulů pražských, zaujala také římskokatolická církev, odsoudivší na reformním kostnickém koncilu (v letech 1414 - 1418) Husa, Jeronýma a následně i všechny husitské návrhy (včetně přijímání pod obojí způsobou) jako herezi. Představitelé institucionální církve správně předvídali, že husitský program, absolutizující boží zákon a umožňující vlastně jeho subjektivní interpretaci, musí zákonitě skončit ve vírech anarchie. Ani pozdější husitská propaganda na záporném vztahu ciziny k husitství v postatě nic nezměnila.

Zprvu husité usilovali dosáhnout svých cílů politickými prostředky, což se jim v letech 1416 - 1418 s podporou pražské univerzity, jíž ovládli, kališnické šlechty (nejvyšší purkrabí Čeněk z Vartenberka, moravský zemský hejtman Lacek z Kravař), členů královské rady i významných osobností na panovnickém dvoře dařilo. Na fary pod patronáty husitských šlechticů byli dosazováni faráři podobojí, Čeněk z Vartenberka zajistil svěcení husitských kněží na hradě Lipnici, v radě Starého Města pražského získali roku 1413 početní převahu přívrženci husitismu. Zahraniční tlak, kterému Václav IV., ač nikoliv úplně, ustoupil, však na počátku roku 1419 eskaloval napětí. Katolíci opětovně zvedli hlavy, venkovští husité z katolických panství začali pořádat poutě "na hory" (výraz upřímné religiozity vesnických vrstev), zároveň s tím se šířily adventistické představy o brzkém skonání pozemského světa. Revoluce propukla 30. 7. 1419 příznačně v Praze na Novém Městě defenestrací, která smetla nedávno dosazenou protihusitskou radu; vzápětí umírá Václav IV., což dodalo událostem dynamiku.

Husitská revoluce nebyla revolucí sociální, jak ji interpretovali marxisté. Dělicí linie mezi přívrženci husitského programu a jeho protivníky neprocházela po linii jednotlivých stavů či vrstev, nýbrž napříč společností; často rozdělovala i rody a rodiny. V období husitské revoluce není doložena žádná vzpoura poddaných proti vrchnostem, s výjimkou vystoupení poddaných zlatokorunského klášterství, kteří pomáhali táborům při destrukci kláštera. Husitská revoluce má tedy především *politicko - náboženský* charakter. Její nedílnou součástí byl ozbrojený zápas, ba přímo válka, která probíhala ve třech rovinách:

- 1) jako boj sjednocených husitských sil proti zahraniční intervenci, tedy především proti křížovým výpravám (1420, 1421 - 1422, 1423, 1427, 1431) a sérii menších vojenských vpádů; v tomto směru měla toto střetnutí oboustranně rysy *svaté války*;
- 2) jako boj husitských seskupení proti českým a domácím katolíkům; šlo tedy o *domácí válku*, někdy anachronicky nazývanou adjektivem *občanská*;
- 3) jako zápas o mocenskou převahu mezi jednotlivými *husitskými vojensko - politicko - konfesijními bloky*.

K utvoření husitských *vojensko - politicko - konfesijních bloků* došlo již na samém počátku revoluce. Diference mezi nimi, projevující se v odlišném výkladu programu čtyř artikulů pražských, ke kterým se všechna husitská seskupení hlásila, vyrůstala z odlišných zájmů, podmíněných do značné míry regionálním zakotvením. V zásadě po celou dobu trvání revoluce působilo pět husitských bloků:

- 1) *Táborský svaz*, který byl nábožensky nejradikálnější, a to i v důsledku vlivu heretických sekt, zvláště valdenských a bratří a sester svobodného ducha; táboři dokonce vytvořili vlastní církevní organizaci (již v září 1420), politicky ale bývali ochotni ke kompromisům. Jejich vlastní mocenskou základnu tvořily Tábor, Písek a husitská města v Pošumaví. V okrajové "disidentské" skupiny se brzy změnili tzv. pikarti a adamité, zlikvidovaní bývalými druhy v roce 1421.
- 2) S tábory poměrně úzce kooperoval *severozápadočeský svaz*, opírající se o města Žatec a Louny; od 1425 v něm vůdčí roli hrál Jakoubek z Vřesovic, kontrolující značnou část Poohří,
- 3) *Východočeský husitský svaz*, nazývaný též *orebský*, resp. *sirotčí*. Byl politicky nejradikálnější, ale nábožensky umírněnější, což odpovídalo jeho sociálnímu složení (východočeská královská města v čele s Hradcem Králové a množství nižších, vojensky ovšem mimořádně zdatných šlechticů).
- 4) *Pražský svaz*, jenž hájil zájmy husitské Prahy, zejména Starého Města pražského a s ním spjatých měst a šlechticů. Jeho ideovými představiteli byli Jakoubek ze Stříbra a poté Jan Rokycana. Oba, spolu se svými přívrženci, zastávali názory husitského středu.
- 5) *Umírnění husité*, resp. *husitští konzervativci*, sdružující část kališnické šlechty a pražských univerzitních mistrů, nevytvořili nikdy pevný blok, přesto si udržovali nezanedbatelný vliv. Přidržovali se Husových stanovisek, která nepřekračovali. Usilovali o stavovskou modifikaci politického systému a kompromisní dohodu s římskokatolickou církví.

Tato skupina měla zároveň blízko k umírněné české i moravské katolické šlechtě, s níž ji spojovala stavovská pouta, příbuzenské svazky i zájem o oslabení moci panovníka a církve. I katoličtí šlechtici se totiž dokázali zmocnit církevních zboží.

Relativně pevným katolickým vojensko-politickým blokem byl po celou dobu revoluce plzeňský landfrýd. Nejrozhodnějším odpůrcem husitů se tak jeví katolické duchovenstvo.

Vlastní *husitská revoluce*, časově vymezená léty 1419 - 1436, se rozpadá do čtyř fází:

- 1) období 1419 - 1424 (vlastní revoluční vlna, odrazení křížových výprav, husitské svazy se prosazují na území Českého království);
- 2) období 1424 - 1427 (po Žižkově smrti probíhá vzájemný zápas mezi husitskými bloky o převahu v zemi);
- 3) období 1427 - 1434 (spolupráce táborského, sirotčího a pražského svazu, které fakticky ovládly teritorium Českého království, podpořily husity na Moravě, přešly do protiofenzívy ve vedlejších zemích Koruny české a zároveň tzv. rejsami zasáhly sousední nepřátelské oblasti, nenáležící do svazku českého soustátí, zvláště Rakousy, Bavorsko, Míšeňsko atd.; vynutily si tak rozhovory o uznání husitského programu na basilejském koncilu, leč limitované možnosti, nepřízeň počasí a únava z válek způsobila rozpad husitského trojbloku a porážku táborů a sirotků u Lipan 30. 5. 1434);

4) období 1434 - 1436 (husitský střed jako vítězný reprezentant hnutí dosáhl v Brně, Székesfehérváru a Jihlavě se zástupci koncilu a Zikmundem Lucemburským, nakloněným od roku 1429 rozhovorům s husity, dohody o uznání výsledků revoluce v církevní sféře, tzv. *kompaktáta*, i v politické oblasti, a to pro Čechy i Moravu; táboří si bez ohledu na jihlavské dohody udrželi církevní svébytnost).

Celkově se dá husitská revoluce hodnotit jako *revoluce vítězná*. V politické rovině výrazně oslabilo postavení panovníka ve prospěch stavovských orgánů, především zemských sněmů. Na nich našli uplatnění kromě vyšší a nižší šlechty také zástupci královských měst, nikoliv církve (na Moravě se prelátí zemského sněmu účastnili). Zlomení politické moci církve bylo umožněno v Čechách i zábořem téměř 90 % jejího pozemkového majetku, který získala hlavně šlechta, včetně její nižší, leč vojensky významné složky, jež se ve válkách realizovala na obou zneprátených stranách. Husitská revoluce tak učinila rozhodující krok na cestě k vyhraněnému stavovství a stavovskému státu (kupř. požadavek volitelnosti českého trůnu se ozval poprvé na jaře 1420), avšak krystalizaci stavovských struktur komplikovalo konfesijní rozdělení společnosti. Kompaktáta sice v oslabené formě legalizovala čtyři artikuly pražské; kompromisní (i když logické) řešení však nejvíce poznamenalo náboženskou otázku. Zrovnoprávnění přijímání podjednou a podobojí i opětovné začlenění kališníků do jednotné obecné církve vytvořilo z Čech a Moravy země "dvojího lidu", což do budoucna hrozilo nebezpečím dalších konfliktů. Rovněž nebylo možné přehlédnout, že kompaktáta nikdy výslovně neuznal papež.

Husitství tedy v čisté podobě nevytvořilo ani stavovský stát (náběhy v tomto směru byly na Moravě důraznější než v Čechách), ani reformační církve a navíc přispělo k rozvolnění vztahů mezi zeměmi Koruny české (Slezsko a obojí Lužice setrvaly u katolicismu). Důvody, proč tomu tak bylo, vidím tři. Předně mezinárodní izolaci husitství, dále přežívající středověké nazírání husitských stran, spatřujících v jednotě obecné církve nezpochybnitelnou hodnotu, a posléze těsné propojení politických a náboženských poměrů již v době kolem roku 1400. V česko - moravském prostoru proto, na rozdíl od jiných států, nebylo možné řešit stavovské a náboženské záležitosti odděleně. V tomto smyslu lze přitakat bonmotu o husitství jako revoluci před revolucemi a reformaci před reformacemi.

Následný vývoj, pokračující dlouhým bezvládním, likvidací táborské církve roku 1452, Poděbradovým královstvím, druhou husitskou válkou v letech 1467 - 1471 (resp. 1479), založením jednoty bratrské, olomouckým mírem, pražským povstáním roku 1483 a kutnohorským náboženským mírem v roce 1485, považuji za součást husitské epochy, za období zmaření restauračních tendencí, nepokládám ji však za součást vlastní husitské revoluce.

Literatura:

Bartoš, František, Michálek: Husitská revoluce I. - II. České dějiny II/7 - II/8. Praha 1965 - 1966.

Čornej, Petr: Tajemství českých kronik. Praha 1987.

Čornej, Petr: Lipany. Slovo k historii č. 21. Praha 1991.

Čornej, Petr: Lipanská křížovatka. Praha 1992.

Kejř, Jiří: Husité. Praha 1984.

Šmahel, František: Husitská revoluce I. - IV.. Praha 1995.

HUSITSTVÍ A MORAVA (1411-1490)

Josef VÁLKA

Studium husitství na Moravě se setkává s jednou velkou potíží: nedostatkem pramenů, psaných v naší zemi. Z 15. století se nedochovala téměř žádná významnější moravská kronika, pouze zlomky klášterních kronik. Některé klášterní kroniky psané v 15. století (Třebíč, Vizovice, Velehrad) měl k dispozici a použil jich při psaní dějin Moravy (Mars Moravicus) první moravský novodobý dějepisec Tomáš Pešina z Čechorodu (polovina 17. století). Znal také patrně první historii husitství, kterou sepsal v 16. století někdo z perštejnského literárního okruhu. Do naší doby se tyto spisy nedochovaly a Pešinovo zpracování vyžaduje kritické analýzy, která dosud nebyla provedena. Dějiny moravského husitství zamýšlel psát již ve dvacátých letech 15. století, v plném průběhu bojů, olomoucký syndikus Václav z Jihlavy. Napsal jen úvod, ale naštěstí pilně opisoval důležité listy městské rady s mocnostmi své doby, kde jsou popsány mnohé události husitské války na střední Moravě. Bohužel se nám dochovaly jen nepatrné zlomky korespondence jiných měst, významných pánů a hejtmanů, biskupa Jana Železného, markraběte Albrechta a krále Zikmunda, týkající se moravských věcí. Morava nemá žádný šlechtický archiv, který by se rovnal archivům Rožmberským. A tak jsou základním pramenem pro rekonstrukci událostí husitské revoluce na Moravě především zprávy kronikářů okolních zemí: českých, rakouských, slezských, německých, uherských a polských. O pokus, založit koncem roku 1420 v Nedakonicích moravskou obdobu Tábora nás informuje jen jedna krátká zmínka v kronice Vavřince z Březové. Nezapomeňme, že v době husitské revoluce nezasedaly zemské soudy, takže odpadá skvělý pramen, kterým jsou na Moravě zemské desky. Naděje, že se najdou nějaké prameny nové je pranepatrná, ale nedá se vyloučit. Nedávno například prozkoumal Fr. Šmahel jeden z rukopisů Windeckeovy kroniky, který obohatil velmi chudou husitskou ikonografií. Morava nemá také významné husitské teology, kteří by psali traktáty. Pouze Štěpán z Dolan psal zajímavé traktáty protihusitské.

Z toho vyplývá, že obraz husitství na Moravě se rodí s velkými obtížemi a že je zde stále mnoho bílých míst. Proto se názory historiků na význam husitství v naší zemi stále značně rozcházejí. Na jedné straně je extrémní stanovisko, že husitství na Moravě téměř nebylo, nebo že skončilo roku 1421, kdy většina moravské šlechty uzavřela se Zikmundem protihusitský landfrýd. To je dokonce pokládáno od doby Vavřince z Březové za zradu Moravanů na husitství. Co se událo po tomto roku, je často pokládáno za „husitský export“ z Čech na Moravu. Teprve práce moravských historiků po druhé světové válce (J. Dřímál, L. Hosák, Fr. Hoffmann, J. Mezník, R. Vermouzek, J. Válka, Zd. Měřínský, J. Jurok, V. Štěpán a další) posunuly proces poznání husitství na Moravě kupředu. Tyto práce ukazují nejen rozdíly mezi husitstvím v Čechách a na Moravě, jež jsou nepochybné, ale také to, že Morava má své husity, a že její místo v procesu revoluce je nepochybné. Nyní již víme, že Morava je spolu s Čechami zemí první evropské „rané revoluce“ a první vlny reformace, za kterou je husitství pokládáno. Chtěl bych se zaměřit právě na tuto skutečnost.

Husitství je revoluční hnutí, které si poměrně brzy vypracovalo, zdůvodnilo teologicky a přesně formulovalo svůj program. Je znám ve formě „čtyř artikulů pražských“, jejichž konečná verze pochází z roku 1420. Je to „magna charta“ husitství. Úsilí o obranu a prosazení tohoto programu je osou husitského hnutí a dává mu historický smysl. v podstatě je to program emancipace světské společnosti z nadvlády katolické církve hierarchie v duchovním, ale i materiálním světě, program boje za svobodu víry a za reformu církve a společnosti. Vychází z kritiků církve v učeném prostředí univerzit (Viklef, Hus) a z různých proudů

středověkého kacířství, které je doloženo i na Moravě. Tento program našel stoupence v církvi samotné, ale zejména ve všech vrstvách světské společnosti. V Praze se stala na počátku 15. století ohniskem kritických diskusí o církvi a společnosti univerzity, zejména když zde získali převahu čeští mistři (kutnohorský dekret 1409). Tribunou hnutí byly kazatelny, misionáři hnutí byli studenti univerzity a kněží. Na pražské univerzitě studovali četní Moravané, kteří zde byli organizačně součástí „českého národa“. Hus měl také mezi univerzitními mistry řadu učitelů a přátel, pocházejících z Moravy (Stanislav ze Znojma, Martin z Tišnova). Od samotného počátku nacházelo husitství koncily, kde hájil svou nauku před celým křesťanstvem, navzdory glejtům krále Zikmunda uvězněni a po ostudném procesu upáleni, byli Moravané snad první, kdo protestovali. Zásahu o to měl zemský hejtman Lacek z Kravař, dřívější hofmistr krále Václava IV. a věrný Husův stoupenec. Na protestních listech do Kostnice jsou pečetě všech významných pánů a rytířů z Moravy a Lacek z Kravař se postavil do čela vojenského svazu, který měl zabránit prosazování dekretů koncily v Čechách a na Moravě.

V letech 1415 až 1421 se na Moravě šířila husitská nauka pod ochranou zemských pánů na jejichž fary byli dosazováni husitští kněží. Pokusy husitů o proniknutí do moravských královských měst byly naproti tomu bezvýsledné. Koncil si byl významu měst na Moravě vědom a vyzýval jejich rady, aby zůstaly věrny církvi. Neúspěch husitství v moravských královských městech je první velký rozdíl mezi českým a moravským husitstvím. Nebylo to způsobeno jen tím, že většina obyvatel moravských královských měst (Jihlava, Znojmo, Brno, Olomouc) byla z velké části německá, ale i tím, že od konce 14. století vedla moravská města se šlechtou takřka nepřetržitou válku. Po celou dobu husitské revoluce tedy trvá situace, že velká města jsou katolická, venkov (šlechta a poddaní) je oproti tomu z velké části husitský. Pomocí šlechty a českých husitských svazů se husitství prosadilo jen v menších městech (Ivančice, Uherský Brod, Moravský Krumlov, Přerov, Břeclav, Uničov aj.).

Další důležitý strukturální rozdíl mezi Čechami a Moravou spočívá v tom, že v Čechách husité zcela rozvrátili církevní organizaci; přinutili také roku 1421 arcibiskupa Konráda z Vechty, aby přijal čtyři artikuly. Na Moravě se vyvíjela situace církve jinak. Ještě za života krále Václava IV. zemřel olomoucký biskup Václav Králík z Buřenic (r. 1416). Kandidátem královského dvora na uprázdněné biskupství byl Aleš z Březí, který snad byl husitismu nakloněn. papežská kurie a koncil však postulovali na biskupský stolec Jana, biskupa Litomyšlského, zapřísáhlého nepřítele husitů, kterého však východočeští husité silně tísnil. Právě tohoto kandidáta zvolila biskupem olomoucká kapitula a po dvou letech sporů a jednání byl Jan konsekrován (1418) a ovládl biskupství, jeho statky, hrady i manský systém. Tím se těsně před vypuknutím revoluce dostal do čela moravské církve rozhodný odpůrce husitů, který mohl do nastávajícího boje vrhnout jak finanční zdroje, tak vojsko moravského biskupství. Katolická složka obyvatelstva se mohla opírat jednak o královská města, jednak o církevní organizaci a moc olomouckého biskupství, v jehož čele stál „Jan Železný“.

Po smrti krále Václava IV. roku 1419, kdy se zvedla první „chiliastická“ vlna revoluce, lid se scházel očekávat příchod Kristův na hory, husité ovládli Prahu a začali budovat Tábor, vlády se měl ujmout Zikmund Lucemburský, syn Karla IV. a bratr Václava IV. Byl již králem římské říše a Uher. Osud husitství byl do značné míry v jeho rukou. Do Prahy jel z Uher přes Moravu a Moravané ho koncem roku 1419 přijali za pána země. Náboženská otázka však měla být definitivně vyřešena až v Praze při korunovaci. Zikmund však dal již na Moravě najevo, jak bude postupovat. Sesadil z úřadu zemského hejtmana husitů Petra Strážnického z Kravař, (nástupce Lacka z Kravař, který zemřel r. 1416) a dosadil

svého dvořana Jindřicha Plumlovského z Kravař. Městské rady moravských měst obsadil rozhodnými katolíky. Někteří historikové soudí, že se dopustil osudné chyby tím, že nepokračoval na cestě přímo do Prahy, ale oklikou přes slezskou Vratislav, kde již zcela jasně dokázal, popravou Pražana Krásky, jak s husity naloží. Husité ovládli město a s pomocí Tábora odrazili roku 1420 dva Zikmundovy útoky na Prahu. Ve druhé bitvě pod Vyšehradem padl na straně Zikmundově výkvět moravské šlechty včetně zemského hejtmána. Zikmund se sice nechal chvatně korunovat, ale místo převzetí vlády v Praze se dostal do války s husity, která měla trvat 15 let.

Roku 1421 po velkém vítězném tažení Pražanů a Táborů do východních Čech se zdál být Zikmundův osud zpečetěn. Na čáslavském sněmu byl sesazen z trůnu, zvolena stavovská vláda a Čechové přijali čtyři artikuly jako zemský zákon. Do Čáslavi přijel delegace Moravanů v čele s novým hejtmánem Vilémem z Pernštejna a slíbila, že také Morava přijme čtyři artikuly a vyváže se z poslušnosti Zikmundovi. To se však nepodařilo. Na podzim r. 1421 mělo být husitství vykořeněno koordinovanou křížáckou výpravou z Říše, Slezska, Rakouska a Uher. Moravané se měli zúčastnit tažení do Čech spolu s Uhry a jejich vojsko se mělo shromáždit pod velením králova kondotiéra Pipa Spana u Olomouce. V této dramatické situaci sehrál Morava nedoceněnou roli v dějinách husitství. Moravané, místo toho, aby se shromáždili k pochodu na Prahu, zůstali na svých hradech a někteří se postavili na odpor proti Uhrům. Vynikl Uherský Ostroh pod velením Haška z Valdštejna, kterého za to označil kronikář Vavřinec z Březové za pevnou skálu víry Kristovy. Na západní Moravě se postavily na odpor proti Rakušanům Jevišovice Sezemy z Kunštátu, ale byly dobyty Albrechtem Habsburským. Zatímco Zikmund pacifikoval Moravu, odešli křížáci za západních Čech po marném dobývání Žatce a čekání na Zikmunda. Ten se objevil na Moravě až koncem listopadu a svolal do Brna sněm. Ve městě obsazeném uherským vojskem přinutil moravskou šlechtu, aby odpřisáhla husitství a uzavřela s ním protihusitský lanfrýd. Na Moravě měla proběhnout první „protireformace“ v Evropě. Vše ovšem záleželo na výsledku tažení do Čech. Koncem roku 1421 se shromáždila uherská, moravská, slezská a rakouská vojska v Jihlavě a Zikmundovi zde slíbili poslušnost i někteří čeští páni. Vojsko se dalo na pochod do východních Čech, kam ovšem spěchala také vojska Prahy a Tábora. K husitům se zde přidali i ti moravští páni, kteří odmítli přivést pečetí k protihusitskému landfrýdu: Hašek z Valdštejna (posádka Ostroh dále pokračovala v odporu proti Zikmundovi), Václav Strážnický z Kravař a někteří Kunštátové. Spojené síly husitů připravily Zikmundovi na přelomu let 1421-1422 drtivou porážku (u Německého Brodu) a revoluce byla opět zachráněná, nepochybně i zásluhou Moravanů.

Po patnáct let pak byla Morava polem válečným. Není možné tuto nekonečnou a nepřehlednou válku popisovat - omezme se jen na některé její rozhodující momenty: Roku 1423 předal Zikmund Moravu do přímé moci svému zeti a pravděpodobnému nástupci Albrechtu Habsburskému. Všichni Moravané ho však za pána země nepřijali. Část těch, kteří pečetili se Zikmundem protihusitský lanfrýd se naopak cítila ze závazku vůči Zikmundovi vyvázána a vrátila se do husitského tábora. Moravští husité, respektive moravští husitští hejtmáni, začali spolupracovat s českými husitskými svazy - s Pražany, Táboři, Sirotky a Korybutem. Morava se v první polovině dvacátých let rozdělila na tři mocenské sféry: na západní a jižní oblast, kde měl silné pozice Albrecht, na střední Moravu, kde bojoval proti Husitům Jan Železný spolu se slezskými knížaty, a na východě země si ponechal některé pevnosti Zikmund. Přesné rozdělení na katolické a husitské pevnosti ovšem zjistit nelze. V letech 1424 a 1425 se Zikmund a Albrecht pokusili husitské pevnosti dobýt, avšak některé z nich odolaly. Na jihozápadní a jižní Moravu pronikali Táboři a obsadili svými posádkami Moravský Krumlov, Ivančice a r. 1426 Břeclav. Z jižní Moravy podnikali ničivé a kořistnické

výpravy do rakouského Podunají. Tyto vpády jsou popsány v rakouských klášterních kronikách. Na střední Moravě se začal proti Janu Železnému prosazovat jeho velký protihráč, nejvýznamnější moravský husitský hejtman, Jan Tovačovský z Cimburka. Jeho hrad Tovačov byl nedobytnou vodní pevností. Obsadil několik středomoravských a východomoravských měst (Přerov, Prostějov, Uherský Brod) a ohrožoval Olomouc. Koncem dvacátých let opustil biskup Jan Železný Moravu a zemřel v Uhrách na dvoře krále Zikmunda. Na sever od Olomouce, na cestách do Slezska obsadili spojenci Pražanů a Zikmunda Korybutoviče několik hradních pevností a klášter Dolany. Roku 1426 a 1427 se moravské oddíly podílely na obraně Čech proti křižáckým výpravám. Husité získávali na Moravě vojenskou hegemonii, pokoušeli se dobýt Jihlavu, Znojmo, Brno i Olomouc a Morava, místo toho, aby se stala nástupištem křižáckých vojsk z východu, se stala naopak základnou husitské expanze do Slezska, na Slovensko a do Rakouska. V bojích této doby vyniklo několik panských hejtmanů; Jan Tovačovský z Cimburka, Jan z Pernštejna, Václav z Kravař, Kunštátové a Boskovici. Husité však nezaložili na Moravě husitské vojenské svazy ani církevní utrakvistickou organizaci. Nejasně doloženou máme jedinou moravskou husitskou nauku, tzv. „prostředky“. Permanentní válka pustoší zemi a na obou stranách se koncem dvacátých let projevuje jako únava, tak vůle ke kompromisu a jednání.

Zikmund a Albrecht ovšem stále trvali na podmínce, aby si husité vyřídili svůj spor s katolickou církví. To bylo podmínkou k uzavření míru a ukončení nekonečné náboženské války. Válkou unavené strany uzavíraly a prodlužovaly příměří a koncem dvacátých let již byl Zikmund získán pro myšlenku kompromisu s husity. Možnost kompromisu husitů s církví nabídl basilejský koncil. Na počátku třicátých let se rozvinula jednání o slyšení husitů na koncilu. Nikoliv ovšem jako kacířů, ale jako strany, která bude obhajovat svou nauku (čtyři artikuly) a soudcem bude Písmo svaté (soudce chebský). Pro osud moravských husitů mělo zásadní význam to, zda se jednání s koncilem bude týkat pouze Čechů (českého království) nebo i Moravy. I když se zástupci Moravy jednání v Basileji nezúčastnili, dohodli husité s českými husity společný postup. Stalo se tak na několika sněmech českých a moravských husitů, kde byla dohodnuta společná strategie a reprezentace. Bylo také dohodnuto, že ve válce se bude pokračovat až do uzavření míru s církví a Zikmundem. Bitvy u Lipan, kde byli roku 1434 poraženi Táboři koalicí Pražanů a českých pánů, se Moravané nezúčastnili - přenechali tuto bitvu Čechům. Pak uzavřeli na podzim roku 1434 konečně landfrýd s Albrechtem Rakouským a přijali ho za pána země. Zatímco v jednání s církví postupovali čeští a moravští husité společně, jejich politické cesty se rozešly. Jedno z posledních jednání husitů s legáty basilejského koncilu se konalo roku 1435 v Brně, kde byl přítomen i Zikmund a naléhal na kompromis a uzavření míru. Tento mír byl uzavřen v Jihlavě roku 1436. Zikmund byl přijat za krále a Basilejská kompaktáta, která legalizovala husitství, byla vyhlášena pro Království české a Markrabství moravské.

To, že kompaktátový husitismus byl povolen v Čechách i na Moravě mělo dalekosáhlý význam. V obou zemích vznikl výjimečný model náboženské situace: koexistence obou legálních vyznání, katolického a husitského. Morava se stala, stejně jako Čechy, zemí „dvojího lidu“ a prožívala s Čechy další padesátiletý západ o uznání husitismu papežskou kurií, která výsledky basilejského koncilu nerespektovala. Situace se zdramatizovala v době husitského krále Jiřího z Poděbrad, když papež Aeneas Silvius Piccolomini (Pius II.), vynikající znalec českých poměrů, jménem papežství zrušil kompaktáta, žádal bezpodmínečný návrat husitů do církve a když odmítli, exkomunikoval je a vyhlásil proti nim novou svatou válku. Moravští husité se znovu postavili po bok Čechů a krále a jejich staří i noví hejtmané bojovali v jeho vojsku. Několikaletá válka znovu pustošila Moravu, ale opět skončila kompromisem. Čechy přijaly po smrti Jiřího z Poděbrad za krále Vladislava Jagellonského, na Moravě se prosadil uherský král Matyáš Korvín. Válka obou králů byla ukončena roku 1478-1479 smlouvami olomouckými, které vedly opět k dočasnému rozdělení

České koruny. Morava spolu se Slezskem a Lužicemi spadala pod vládu Matyáše Korvína, až do jeho smrti roku 1490, kdy se opět vrátila „pod českou pečeť“. Matyáš však neprováděl rekatolizaci země. Právě v jeho době se prosadila nejen autonomie Moravy, ale i zemské svobody, k nimž patřila i svoboda víry. Náboženský problém byl vyřešen tak, že roku 1485 uznali čeští katolíci i utrakvisté na sněmu v Kutné Hoře obě vyznání za legální pod ochranou zemského práva. Podobně problém vyřešili Moravané, jak prokazuje právní kniha Ctibora Tovačovského z Cimburka, zemského hejtmána a nejvýznamnější osobnosti Moravy druhé poloviny 15. století. Husitství tedy v Čechách i na Moravě vyústilo ve značnou náboženskou svobodu, která setrvala až dokonce 16. století. Bylo to vítězství českých i moravských zemských „politiků“, kteří kladli zájmy země, míru a „obecného dobrého“ nad zájmy církvi a překonali konfesní přehradu v duchu „nadkonfesního křesťanství“. Jako koexistence a svoboda je nejcenějším výsledkem husitského hnutí.

Morava tedy byla součástí husitské revoluce, i když zde mělo husitství jinou sociální strukturu, nebylo organizované, a i když si zde uchovala silnější pozice katolická církev. Čechy a Morava prožily jednu z prvních revolucí novověku a první vlnu reformace společně. V obou zemích se prosadil stejný náboženský model a v obou zemích se právě této době stala čeština definitivně nejen literárním, ale i úředním zemským jazykem. Nelze pominout ani to, že v obou zemích panoval vnitřní mír i v době, kdy jinde zuřily náboženské války, a že náboženská koexistence a nadvláda stavovských „politiků“ vedla k dlouhé době míru a poměrné prosperity.

Literatura:

Bartoš, František, Michálek: České dějiny. Dílu II. část 7. Husitská revoluce I. Doba Žižkova 1415-1426; Dílu II. část 8. Husitská revoluce II. Vláda bratrstev a její pád 1426-1437. Praha 1965, 1966.

Baum, Wilhelm: Císař Zikmund. Kostnice, Hus a války proti Turkům. Praha 1996.

Hoffmann, František: Morava na cestě k husitské revoluci, Husitský Tábor 4, 1981, 57-68.

Jurok, Jiří: Moravský severovýchod v epoše revoluce. Nový Jičín 1998.

Kavka, František: Poslední Lucemburk na českém trůně. Králem uprostřed revoluce. Praha 1998.

Kejř, Jiří: Husité. Praha 1984.

Macek, Josef: Jiří z Poděbrad. Praha 1967.

Měřínský, Zdeněk: Morava za husitských válek ve světle archeologických nálezů a výzkumů, AH 5, 1980, 31-68.

Neumann, Alois: K dějinám husitství na Moravě. Husitské války. Olomouc 1939.

Šmahel, František: Husitská revoluce I-IV. Praha ¹ 1993, ² 1995 (s podrobnou bibliografií).

Urbánek, Rudolf: České dějiny. Dílu III. část 1. Věk poděbradský I.; Dílu III. část 2. Věk poděbradský II.; Dílu III. část 3. Věk poděbradský III.; Dílu III. část 4. Věk poděbradský IV. Praha 1915, 1918, 1930, 1962.

– K historii husitské Moravy, ČMM LXII/IV, 1940, 229-314.

Válka, Josef: Basilejská jednání a tradice mírových snah, StComHist XI, č. 23, 1981, 18-23.

– Cesta Moravy ke kompaktátům (Studie k dějinám husitské revoluce na Moravě V), JM 24, sv. 27, 1988, 91-114.

– Hegemonie husitů na Moravě (1426-1434) (Studie k dějinám husitské revoluce na Moravě IV), JM 23, sv. 26, 1987, 65-83.

– Morava a kompaktáta. In: Sborník příspěvků k 555. výročí vyhlášení basilejských kompaktát v Jihlavě (ed. Zdeněk Měřínský), 13-24, Brno-Jihlava 1991:

– Morava roku 1421 (Studie k dějinám husitské revoluce na Moravě I), StComHist IX, č. 20, 1979, 5-30.

- Nedakonický Tábor a husitská Morava. Nedakonice 1977.
- Pešínův „Mars Moravicus“ jako pramen a jako literatura k dějinám husitství, HT 4, 1981, 170-172.
- Počátek „bezvládí“? (Politické myšlení a státní struktura v bojích o završení husitské revoluce). In: Rodná země. Sborník k 100. výročí Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně a k 60. narozeninám PhDr. Vladimíra Nekudy, CSc., 309-318, Brno 1988.
- Počátek války o Moravu (1422 až 1423) (Studie k dějinám husitské revoluce na Moravě II.), JM 18, sv. 21, 1982, 48-66.
- Vrchol bojů o Moravu (1423-1425) (Studie k dějinám husitské revoluce na Moravě III.), JM 21, sv. 24, 1985, 89-108.
- Morava a husitská revoluce. In: Moravský historický sborník (Moravica historica), 89-124. Brno 1987.